

Wat als het morgen oorlog is?

De impact van Nederlandse betrokkenheid bij een oorlogssituatie voor financiële ondernemingen

Sinds de escalatie van de oorlog tussen Rusland en Oekraïne in februari 2022 heeft Europa te maken gehad met ingrijpende geopolitieke, economische en sociale veranderingen. Tot nu toe was de rol van Nederland vooral beperkt tot diplomatieke en humanitaire steun, levering van materiaal en beperkte militaire bijstand binnen NAVO-verband. Maar de kans is aanwezig dat Nederland direct militair betrokken raakt bij het conflict, bijvoorbeeld door een escalatie aan de NAVO-oostgrens of als gevolg van een cyberaanval vanuit Rusland die wordt gezien als een daad van oorlog.

Een dergelijke escalatie zal niet alleen politieke en maatschappelijke consequenties hebben, maar ook aanzienlijke risico's met zich meebrengen voor de financiële sector. In dit artikel richten we ons op de directe en indirecte effecten op verzekeraars, pensioenfondsen en betaalinstellingen. Welke maatregelen kunnen zij treffen om risico's te beheersen en hun maatschappelijke rol te blijven vervullen?

Het artikel beschrijft allereerst een aantal sectoroverstijgende gevolgen van directe betrokkenheid van Nederland bij een oorlogssituatie. Vervolgens benoemen we de gevolgen en het handelingsperspectief voor verzekeraars, pensioenfondsen en betaalinstellingen.

Het artikel beoogt niet om een compleet beeld te schetsen, maar wel om u aan het denken te zetten over de reikwijdte van de gevolgen. Op 2 juli organiseert InAudit een ronde tafelbijeenkomst over dit onderwerp. We nodigen u graag uit om met branchegenoten van gedachten te wisselen over de mogelijke gevolgen én het handelingsperspectief binnen de financiële sector.

Meer informatie over deze bijeenkomst op pagina 18.

Sectoroverstijgende gevolgen

Er zijn een aantal sectoroverstijgende gevolgen te identificeren die impact hebben op de bedrijfsvoering van verschillende typen (financiële) organisaties. Denk hierbij aan:

- Financiële markten zullen verstoord raken. Dit is voor ondernemingen met forse beleggingsportefeuilles zoals verzekeraars en pensioenfondsen een significant financieel risico. De markten zullen onvoorspelbaarder reageren op ontwikkelingen en verwachtingen ten aanzien van groei en inflatie worden zeer onzeker.
- Bedrijfscontinuïteit kan onder druk komen te staan. Cyberaanvallen zijn onderdeel geworden van moderne oorlogsvoering. Financiële ondernemingen kunnen een gewild doelwit zijn om maatschappelijke onrust te creëren. Het borgen van bedrijfscontinuïteit is van cruciaal belang om sociale en economische druk te voorkomen. Het is noodzakelijk dat financiële ondernemingen hun noodscenario's en herstelplannen voor operationele processen actualiseren én testen. Wees voorbereid op extreme situaties.
- Niet-beschikbaarheid van belangrijke medewerkers (key personnel). Dit kan bijvoorbeeld worden veroorzaakt door de inzet van medewerkers als reservist. Ter illustratie: KPMG heeft recent afspraken gemaakt met het Ministerie van Defensie over verlof voor medewerkers van KPMG die als reservist willen dienen. Hoe zou u daarmee omgaan? Weet u welke medewerkers noodzakelijk zijn om uw primaire dienstverlening te continueren?

VERZEKERAARS

Gevolgen voor verzekeraars

Afhankelijk van de aard van de organisatie kunnen verzekeringsmaatschappijen gevoelig zijn voor geopolitieke instabiliteit. Een directe oorlogsbemoeienis van Nederland kan leiden tot een verhoogd risicoprofiel voor verschillende typen verzekeringen en verzekeringsmaatschappijen. Hieronder is een aantal directe gevolgen beschreven.

Verhoogde schadeclaims

Bij een militaire betrokkenheid kunnen burgers en bedrijven in Nederland het doelwit worden van cyberaanvallen, sabotage of zelfs fysieke aanvallen, met effecten op:

- **Bedrijfsschadeverzekeringen:** Bedrijven die stilvallen vanwege cyberaanvallen of grondstoftekorten kunnen claims indienen voor gederfde inkomsten.
- **Inboedel- en opstalverzekeringen:** In het geval van sabotage of fysieke schade (bijv. drone-aanvallen of raketten op infrastructuur) kunnen de schadeclaims vanuit meerdere dekkingen behoorlijk gaan cumuleren.
- **Cyberverzekeringen:** Grootchalige aanvallen op bedrijven, overheden en huishoudens kunnen leiden tot een toename van cyberverzekeringsclaims.

Oorlogsuitsluitingen en juridische onduidelijkheden

Veel verzekeringspolissen bevatten clausules die schade door oorlog uitsluiten. Maar de interpretatie van "oorlog" is juridisch complex. Zijn cyberaanvallen bijvoorbeeld oorlogsdaden als ze niet gepaard gaan met een oorlogsverklaring? Het is aannemelijk dat geschillen tussen verzekeraars en verzekerden zullen toenemen en harde afwijzingen van claims door verzekeraars met een beroep op uitsluiting zal maatschappelijk mogelijk niet goed vallen, met reputatieschade en juridische kosten als gevolg. Het is ook denkbaar dat verschillende verzekeraars hier andere afwegingen in gaan maken, wat de maatschappelijke onrust verder verhoogt.

Stijging herverzekeringskosten

Herverzekeraars passen hun premies aan op de verwachte schades. Ingeval van een escalatie van oorlogshandelingen zullen zij hun premies verhogen of voorwaarden aanpassen. Dit leidt tot hogere premies voor eindklanten, voor druk op winstmarges van verzekeraars of zelfs een terugtrekking door herverzekerders uit bepaalde risicogebieden of producten met het risico op onverzekerbaarheid of het risico op een mismatch tussen de afgegeven dekkingen en de ingekochte herverzekering.

Handelingsperspectief voor verzekeraars

Om hun veerkracht te behouden en hun maatschappelijke functie te blijven uitoefenen, adviseren wij verzekeraars om de volgende maatregelen te overwegen:

Actualisatie van risicomodellen

Verzekeraars moeten hun risicomodellen herzien, met scenario's die rekening houden met:

- Cyberoorlogvoering
- Schade aan infrastructuur door militaire acties, inclusief sabotage
- Massale bedrijfsstilleggingen door overheidsingrijpen

Nieuwe modellen moeten dynamisch zijn en gevoed worden door actuele inlichtingen en geopolitieke analyses. Verzekeraars kunnen dit verwerken in de uitvoering van hun (twee of drie) jaarlijkse Own Risk and Solvency Assessments.

Polisvoorwaarden duiden of aanpassen

Duidelijkheid is essentieel. Verzekeraars moeten hun klanten transparant informeren over wat wel en niet gedekt is in oorlogsscenario's. Verschillen in definities of de toepassing daarvan tussen verzekeraars moeten bij voorkeur worden voorkomen. Dit voorkomt juridische geschillen en reputatieverlies. Herziening van polisvoorwaarden (of van de 'leesbare' uitleg daarvan) kan noodzakelijk of gewenst zijn.

Kapitaalbuffers verhogen

Om solvabel te blijven in crisisscenario's dienen verzekeraars extra buffers te overwegen. Dit kan ten koste gaan van dividenduitkeringen of premierestituties, maar is mogelijk van belang voor de continuïteit.

Herverzekeringsprogramma's evalueren

Verzekeraars moeten zorgen voor adequate dekking bij catastroferisico's die onder de dekking vallen. Het is echter ook zinvol om als sector na te denken over schades die (mogelijk) niet onder de dekking vallen. Het vertrouwen in de sector kan worden versterkt indien er een programma bestaat om de schade van getroffen en van catastroferisico's tegemoet te komen met een dekking van de schade, al dan niet in samenwerking met de overheid (bijvoorbeeld uit hoofde van de Wet tegemoetkoming schade zoals bij de hoogwaterschade in Valkenburg). Mogelijk kunnen collectieve herverzekeringsoplossingen binnen de sector of in samenwerking met de overheid worden overwogen. Zo kunnen bepaalde risico's gezamenlijk worden gedragen, vergelijkbaar met de Nederlandse Herverzekeringsmaatschappij voor Terrorismeschaden (NHT).

PENSIOENFONDSEN

Gevolgen voor pensioenfondsen

Pensioenfondsen vormen de ruggengraat van het Nederlandse pensioensysteem, maar zijn sterk afhankelijk van stabiele financiële markten. Oorlog kan hun robuustheid in gevaar brengen, want oorlog betekent volatiliteit en onzekerheid. Dat zijn elementen die pensioenfondsen doorgaans proberen te vermijden, maar wellicht onvermijdelijk zijn.

Marktvolatiliteit en vermogensverlies

Een directe militaire betrokkenheid van Europese mogendheden, waaronder Nederland zal een schokgolf veroorzaken op de financiële markten. De waarde van veel aandelen zal dalen door angst en paniek. Obligatiemarkten worden onzeker vanwege stijgende rente en inflatie. Pensioenfondsen die zwaar belegd zijn in internationale aandelen en staatsobligaties kunnen forse verliezen boeken.

Inflatie en rente-effecten

Oorlog zorgt doorgaans voor schaarste aan energie, grondstoffen en voedsel. Dat leidt tot inflatie. Omdat de rente kan stijgen in reactie op die inflatie, betekent dit hogere kosten voor leningen, lagere obligatiewaarden en druk op de financiële positie van fondsen. Tegelijkertijd hebben fondsen in theorie baat bij een hogere rente vanwege stijgende discontovoeten (waardoor de verplichtingen dalen), maar dit voordeel wordt mogelijk tenietgedaan door waardedalingen in de beleggingsportefeuille.

Illiquide beleggingen

Pensioenfondsen beleggen ook in onroerend goed, infrastructuur en private equity. In een crisissituatie kan het moeilijk worden om deze beleggingen snel en tegen een redelijke prijs te verkopen, wat kan leiden tot liquiditeitsproblemen en waardedalingen.

Overheidsingrijpen

De overheid kan de vrijheid van pensioenbestuurders om onafhankelijke strategische besluiten te nemen beïnvloeden of beperken. Bepaalde beleggingen kunnen plotsklaps illiquide worden door overheidsingrijpen, zoals sancties tegen landen of bedrijven, een verbod op investeringen in bepaalde bedrijven of maatregelen die het onmogelijk maken om bepaalde investeringen te liquideren. Uitbesteding van mandaten aan buitenlandse partijen kunnen onder druk komen als gevolg van nationale maatregelen.

Handelingsperspectief voor pensioenfondsen

Om beter voorbereid te zijn op schokken zouden pensioenfondsen de volgende maatregelen moeten overwegen:

Stress- en scenariotests uitbreiden

Pensioenfondsen dienen oorlogsscenario's en cyberaanvallen te simuleren. Analyseer de gevolgen daarvan voor de dekkingsgraad, indexatie en kortingen. Ook scenario's die op dit moment ondenkbaar zijn moeten daarin worden overwogen. Denk daarbij aan bijvoorbeeld:

- Landen die niet aan hun aflossings- en renteverplichting voldoen
- Banken die omvallen of dreigen om te vallen
- Nationalisatie van bepaalde industrieën
- Belangrijke contracten die plots worden opgezegd
- (Buitenlandse) overheden die de mobiliteit van kapitaal beperken

De kredietcrisis van 2008 heeft ons geleerd dat voorheen ondenkbare situaties ons toch kunnen verrassen en soms onverwachte keteneffecten kunnen hebben.

Dynamisch beleggingsbeleid voeren

Heroverweeg de beleggingsportefeuille in samenwerking met professionele vermogensbeheerders. Maak bijvoorbeeld een beheerste beweging naar defensieve activa, naar potentiële groeiaandelen of beperk de blootstelling aan kwetsbare sectoren en landen. De gangbare visie op langjarig beleggen voor pensioenkapitaal is doorgaans 'lange termijn strategisch' koers houden en niet te veel reageren op korte termijn waarde fluctuaties. Maar een oorlogssituatie vereist mogelijk wel dat de beleggingsmix sneller of frequenter moet worden aangepast.

Wees voorbereid op grote verschuivingen

Wanneer alle Europese pensioenfondsen op hetzelfde moment hun asset mix aanpassen aan een nieuwe situatie zal dat leiden tot een tijdelijke situatie waarbij de assets die worden verkocht zodanig in waarde dalen dat dit tot grote verliezen leidt, terwijl de assets waar naartoe wordt 'gevlucht' door de onbalans in vraag en aanbod zodanig in waarde stijgen dat de kans op toekomstig rendement enorm kan dalen.

Liquiditeitsplanning verbeteren

Pensioenfondsen dienen hun buffers te heroverwegen. Wellicht zijn hogere buffers wenselijk of noodzakelijk. Stel ook draaiboeken op voor de beschikbaarheid van noodliquiditeit bij grote marktverstoringen.

BETAALINSTELLINGEN

Gevolgen voor betaalinstellingen

Betaalinstellingen – van traditionele banken tot fintechbedrijven – spelen een sleutelrol in het digitale betalingsverkeer. Dat is cruciaal voor economische stabiliteit en publieke orde. In oorlogstijd zijn zij mogelijk extra kwetsbaar voor (verzwaarde) cyberaanvallen. Cyberaanvallen op de betaalinfrastructuur kunnen onder andere leiden tot verstoorde transacties, datadiefstal, identiteitsfraude en maatschappelijke onrust.

Handelingsperspectief voor betaalinstellingen

Om dreigingen vanuit een oorlogssituatie het hoofd te bieden kunnen betaalinstellingen de volgende acties overwegen.

Cyberweerbaarheid verhogen:

- Versterk monitoring, detectie en responscapaciteit.
- Test systemen op aanvallen zoals DDoS, ransomware en phishing.
- Werk samen met het Nationaal Cyber Security Centrum (NCSC) en de autoriteiten, inclusief toezichthouders als DNB.

Redundantie en fallback-systemen:

- Zorg voor alternatieve netwerken bij uitval (bijv. offline betaaloplossingen).
- Onderhoud samenwerking met andere betaalinstellingen voor noodbetalingsnetwerken.

Klantvertrouwen behouden:

- Communiceer helder over eventuele verstoringen en herstelplannen.
- Wees proactief in bescherming van persoonsgegevens.

Tot slot

Een actieve betrokkenheid van Nederland bij een oorlog brengt significante risico's met zich mee voor financiële instellingen. Van vermogensverliezen en schadeclaims tot cyberaanvallen en reputatieschade: de dreigingen zijn veelzijdig en complex. Toch hoeven deze sectoren niet machteloos toe te kijken. Door anticiperend beleid, versterking van risicomanagement en continuïteitsmaatregelen kunnen zij hun weerbaarheid vergroten. Als eerste stap bevelen wij daarom aan: initieer een intern overleg met een verscheidenheid aan experts om in kaart te brengen wat voor uw organisatie relevant is. Beoordeel vervolgens uw handelingsperspectief en ga daarmee aan de slag!

We nodigen u van harte uit om op woensdagmiddag 2 juli in de Mauritskazerne in Ede met branchegenoten verder van gedachten te wisselen over dit onderwerp!

